

Mirna Stevanović¹

Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet

SLIKA SKANDINAVSKOG DRUŠTVA I RECEPCIJA SKANDINAVIJE U ČASOPISU ŽENSKI POKRET (1920–1938)

U časopisu *Ženski pokret* (1920–1938), glasilu Društva za prosvjećivanje žene i zaštitu njenih prava objavljen je i nemali broj tekstova o Skandinaviji, regionu koji se tradicionalno smatra jednom od perjanica borbe za prava žena. Ti se tekstovi najgrublje mogu podeliti na tekstove o skandinavskom književnom životu i tekstove o skandinavskom društvu, a unutar te dve glavne grupe se dalje mogu sistematizovati u manje podgrupe po tematskim i formalnim kriterijumima.

U ovom istraživanju ti će tekstovi najpre biti sistematizovani da bi se zatim ispitalo koji su aspekti skandinavskog književnog, kulturnog, društvenog i političkog života pobuđivali najviše pažnje u časopisu *Ženski pokret*, te naznačilo u kakvoj su eventualnoj korelaciji sa proklamovanim ciljevima časopisa i, konačno, da bi se proverila polazna pretpostavka da je recepcija Skandinavije u *Ženskom pokretu* uglavnom bila vrednosno pozitivna, tj. da tekstovi o Skandinaviji većinom predstavljaju pozitivne primere i smernice prosvjećivanja žena i borbe za prava žena.

Iako *Ženski pokret* svakako nije bio prevashodno književni časopis u njemu se, kao što je već rečeno, može naći nemali broj tekstova o skandinavskom književnom životu, te će stoga toj grupi tekstova u istraživanju biti posvećena posebna pažnja da bi se istražilo koja su dela, teme, književnici i književnice saradnicama i saradnicima časopisa bili posebno zanimljivi i relevantni.

Ključne reči: Skandinavija, skandinavska književnost, recepcija, ženski časopis, *Ženski pokret*

¹ mirna.stevanovic@fil.bg.ac.rs

Časopis *Ženski pokret* (1920–1938) bio je glasilo, tj. „organ” *Društva za prosvjećivanje žene i zaštitu njenih prava*, koje je 1924, nakon osnivanja niza ogranaka širom tadašnje države promenio naziv u *Alijansa ženskih pokreta u Kraljevini SHS* (kasnije *Jugoslaviji*), te je shodno tome podnaslov časopisa promenjen u *Organ Alijanse ženskih pokreta u Kraljevini SHS* (kasnije *Jugoslaviji*). Ciljevi i zadaci *Ženskog pokreta* su jasno i detaljno izneti u prvim brojevima časopisa, i o njima se naravno redovno diskutovalo tokom čitavog perioda izlaženja časopisa, što je Miroslava Malešević vrlo uspešno sažela na sledeći način:

Prvi zadatak „Ženskog pokreta” bio je da preko članaka i drugih konkretnih akcija utiče na javno mišljenje i ukazuje na specifične potrebe i probleme žena. Zatim, da se bori za njihovo pravo na učestvovanje u političkom životu, kao i da među samim ženama razvija svest o potrebi solidarne borbe za sticanje političke, ekonomske i pravne jednakosti sa muškarcima; da svojim delovanjem ubrza izmenu postojećih propisa i zakona, i omogući da se svuda gde se rešavaju pitanja važna i za sudbinu žena – čuje i njihova reč; da stvara uslove koji će omogućiti da „slobodna, odgovorna i svesna žena postane redovna društvena pojava”, da svojim sveukupnim angažmanom podstiče oslobođenje žena od podređenog položaja u porodici, na poslu, u društvu, da utiče na stvaranje novog javnog mnjenja, na „promenu raspoloženja i shvatanja čoveka o ženi”, jer – „žensko pitanje nije samo ekonomskog i pravnog karaktera, već i pitanje običaja i morala” (Malešević 2007: 15)

Časopis *Ženski pokret* prepoznat je kao važno glasilo jugoslovenske feminističke kontrajavnosti međuratnog razdoblja i o kao takav predmet je raznovrsnih istraživanja. U okviru projekta *Ženski pokret 2020* Instituta za književnost i umetnost, kojim je obeležena stogodišnjica od osnivanja časopisa, časopis je digitalizovan i tako učinjen dostupnim široj javnosti. Potom je organizovan naučni skup *Ženski pokret (1920-1938)* koji je rezultirao zbornikom radova istog naziva. Iako je već istražen zaista širok dijapazon različitih tema vezanih za *Ženski pokret*, pitanjem veza i uticaja skandinavskog regiona na *Ženski pokret* dosad se koliko je meni poznato bavila samo Bojana Maksimović u svom radu „Recepcija ideja švedske feministkinje Elen Kej u časopisu *Ženski pokret (1920–1938)*” koji je izašao u pomenutom zborniku, te u tom smislu ovaj rad predstavlja pokušaj doprinosa naučnoj literaturi o *Ženskom pokretu* iz perspektive recepcije Skandinavije.

U časopisu *Ženski pokret* ima ukupno 65 tekstova kojima je primarna tema Skandinavija. Tematski se ti tekstovi najgrublje mogu podeliti na tekstove o skandinavskom društvu i na tekstove o skandinavskoj književnosti. Iako takva podela nije bez problema, jer se društvene i književne teme neretko prepliću, ovde smo se ipak odlučili da je zadržimo jer smatramo da takva podela

olakšava uvid u značaj književnosti u okviru gore naznačene uređivačke politike časopisa. Tekstova koji su svrstani u grupu tekstova o društvu ukupno ima 41, dok tekstova koji su svrstani u grupu tekstova o književnosti ima 24. Već ova razlika u brojkama između dve grupe tekstova ukazuje na jednu značajnu odliku časopisa u odnosu na npr. jugoslovenske književne časopise tog perioda, a to je prevashodno interesovanje za društvene i političke teme, što, naravno, ne začuđuje ako imamo u vidu da *Ženski pokret* nije bio prevashodno književni časopis i da su osnovni ciljevi časopisa bili prosvjećivanje žena i borba za prava žena.

Ako pogledamo distribuciju tekstova o Skandinaviji po godinama, videćemo da se godišnje najčešće objavljivalo između 1 i 3 teksta, s tim što 1922. i 1923. u *Ženskom pokretu* nije izašao nijedan tekst o Skandinaviji, dok ih je 1928. izašlo čak 8, što je najveći broj tekstova u toku jedne godine, dok ih je prethodne 1927. godine izašlo 6, što te dve godine čini najplodnijima kada su u pitanju tekstovi o Skandinaviji u časopisu *Ženski pokret*.

Tekstovi o skandinavskom društvu

Pogledamo li raspodelu tekstova o društvu po zemljama vidimo da se najviše tekstova tiče prilika u Danskoj – čak 19, za njima slede tekstovi o Finskoj, kojih ima 8, zatim 6 tekstova o Norveškoj, 5 o Švedskoj i 3 teksta u kojima se tematizuju prilike u više od jedne skandinavske zemlje. Tematski se svi ti tekstovi uglavnom bave zakonima, posebno zakonima o pravima žena i dece, izborima i ženskim učešćem na izborima, obrazovanjem, socijalnim politikama i prilikama i dostignućima žena, i tu se ne uočava nikakva značajnija razlika po zemljama osim ove već pomenute kvantitativne. U većini tekstova zauzima se vrednosno pozitivan stav spram načina kako su ova pitanja uređena u skandinavskim zemljama i skandinavske zemlje često se navode kao uzor kome treba težiti. Među tim tekstovima se po svojoj dužini i iscrpnosti ističe tekst Vere Kićevac „Impresije iz Danske” koji je izašao u dva nastavka u 18. i 19. broju 1928. godine (*ŽP*, 1928/18: 2-3, 1928/19: 2-3). U njemu Vera Kićevac, istaknuta članica feminističkog pokreta i naučnica, prvo izveštava o svojim saznanjima o socijalnom staranju u Danskoj – posebno se pohvalno izražava o domovima za decu i zakonima o socijalnoj zaštiti dece i majki, ali navodi i neke primere loše prakse – zatim o školstvu, o tome kako je uređeno pitanje prostitucije i problem veneričnih bolesti i na kraju prenosi svoj razgovor sa jednom poslanicom danskog parlamenta koja iznosi svoje stavove po pitanju potrebe formiranja ženske stranke, što je bila vrlo aktuelna tema u *Ženskom pokretu* (Malešević 2007: 22).

Značajni duži tekstovi koji se bave sličnim temama su i „Nov švedski bračni zakon” feministkinje međunarodnog formata Ingegerd Palme u prevodu Vere

Jovanović (ŽP, 1925/7: 248–252) i „Zaštita deteta neudate majke u norveškom građanskom zakoniku” Julke Hlapec–Đorđević, još jedne istaknute članice feminističkog pokreta (ŽP, 1932/13: 11–12). Ingegerd Palme izveštava o novom bračnom zakonu koji je rezultat dugotrajnog rada interskandinavske komisije, te ili jeste ili će uskoro biti na snazi i u Danskoj i u Norveškoj i u Švedskoj. U tekstu se izveštava o nizu važnih odredbi zakona kao što su priznanje domaćeg rada žene u kući, što ženu barem formalno čini ekonomski nezavisnom, te podela zajedničke imovine u slučaju razvoda, što ženu i faktički čini ekonomski nezavisnom. Tekst se zaključuje sledećom rečenicom: „Nov švedski bračni zakon potvrđuje samo nezavisnost koju su uživale, od vankada, žene iz tri skandinavske države” (ŽP, 1925/7: 252). Julka Hlapec–Đorđević povodom izrade novog građanskog zakonika u Jugoslaviji i Češkoj, gde je živela, izveštava o situaciji u Norveškoj po pitanju prava samohranih majki i njihove dece i ističe da Norveška u tom pogledu ima „najbolje odredbe” (ŽP, 1932/13: 11).

Još dva značajna teksta koja treba istaći kad je u pitanju skandinavsko društvo u časopisu *Ženski pokret* jesu tekstovi „Mišljenje znamenitih ljudi o radu žena u javnome životu” (ŽP, 1929/6: 1–2) i „Ženska omladina u Finskoj” (ŽP, 1932/3: 46–47). U prvom tekstu² petorica visokih skandinavskih zvaničnika iznose svoje listom pozitivne stavove o značaju i statusu žena u društvenom životu, posebno u državnim ustanovama. Jedan od njih ističe značaj švedske spisateljice Fredrike Bremer³ za unapređenje položaja žena. Na nekoliko mesta konstatuje se da su žene još uvek u teškom položaju, da se na teorijskom planu postiglo mnogo, ali kada je na red „došlo primenjivanje teorijski postignutoga, (...) na jednom je postalo prilično tiho”. U nastavku se objašnjava da su žene na položajima koji su „najbednije plaćeni” i da je „problem braka (...) zamršeniji nego ikad ranije” (ŽP, 1929/6: 1).

Muškarac, doduše nepotpisan, autor je i teksta „Ženska omladina u Finskoj”. U ovom isključivo pozitivno intoniranom tekstu ističe se sloboda samostalnog kretanja devojaka i žena i nepostojanje „pojma garde dame” (ŽP, 1932/3: 46). Tekst se u nastavku bavi pitanjem prostitucije, što je jedna od centralnih tema kojom se *Ženski pokret* bavio. Autor izveštava da je u Finskoj prostitucija najstrože zabranjena i da su propisane kazne i za žene i za muškarce, naglašavajući da je Finska za kratko vreme „pretekla sve ostale velike države” jer je u većini evropskih zemalja samo „ulična žena izložena (...) proganjanju” (ŽP, 1932/3: 47).

Isticanje Finske kao države u kojoj su i prava žena i njihove realne mogućnosti na izuzetno visokom nivou primetno je i u dva teksta Jovanke Poznanove. U tekstu „Žena ministar socialne politike u Finlandiji” (ŽP, 1927/10:

² Očigledno je da je u pitanju prevod, ali nije naznačen ni prevodilac ni izvor.

³ Kao i danas, i tada su život i delo Fredrike Bremer, švedske spisateljice i jedne od prvih feministkinja iz prve polovine 19. v. domaćoj publici bili nepoznati, te urednica u zagradi pojašnjava da je ona „spisateljka mnogih romana iz života žene i porodice” (ŽP, 1929/6: 1).

3) Poznanova daje obrise portreta žene krajnje siromašnog porekla koja se sopstvenim trudom i radom od sluškinje uzdigla do ministarke. Na toj liniji je i njen tekst „Žene u Finlandiji” (ŽP, 1927/21: 4) koji se bez većeg ustezanja može okarakterisati kao pohvala emancipovanosti i obrazovanosti žena u Finskoj.

Iako se, kao što smo videli, Skandinavija u *Ženskom pokretu* uglavnom ističe kao primer pozitivne prakse, treba reći da postoji i nekoliko tekstova u kojima se, iako u vrlo kratkoj formi, tematizuju različiti problemi koji se tiču položaja žena u društvu. Tako se u tekstu „Finske žene i parlamentarni izbori” (ŽP, 1927/22: 4) izveštava o slaboj izlaznosti žena u Finskoj na parlamentarne izbore i zaključuje da je neophodna veća aktivnost ženskih organizacija. U tekstu „Žene u Skandinaviji” (ŽP, 1925/3: 121–122) iznosi se statistika izlaznosti na izbore u Danskoj i Švedskoj uz primedbu da je proporcija glasova po partijama ostala nepromenjena otkada su žene u Skandinaviji dobile pravo glasa. No vrednosni stav ni u tim tekstovima nije nedvomisleno negativan već se te činjenice često navode kao najave i upozorenja onoga što verovatno čeka jugoslovenske žene u budućnosti. Iako srazmerno retki, tekstovi u kojima se iznose i donekle problematizuju negativna iskustva i nepoželjne prakse iz skandinavskog regiona sa stanovišta recepcije Skandinavije u *Ženskom pokretu* dragoceno su svedočanstvo ne samo bliskih veza između jugoslovenskih i skandinavskih feministkinja već i sistemskog pristupa i kritičkog odnosa jugoslovenskog feminističkog pokreta naspram situacije u Skandinaviji.

Formalno gledano treba napomenuti da se od 41 teksta o skandinavskom društvu više od polovine – čak 22 – nalazi u rubrici „Beleške” na kraju svakog broja, i da se ta rubrika uglavnom sastoji od vrlo kratkih vesti o konkretnim događajima. Iako se radi o ukupno maloj tekstualnoj masi koja je zbog svoje pozicije u časopisu naizgled skrajnuta i predstavlja marginalni časopisni žanr, na ovom mestu bih se složila sa Stanislavom Barać koja smatra da beleške u časopisu *Ženski pokret* neretko dobijaju funkciju glavnog emancipatorskog žanra – ženskog portreta (Barać, 2015: 154–155), te se može reći da one zapravo značajno doprinose ciljevima časopisa. Tekstovi iz ove rubrike po pravilu donose „dobre vesti”, na primer da su žene izabrane za sudije⁴, profesore univerziteta⁵, kapetanice⁶, da mogu da se zaposle u svim državnim službama osim u vojsci i u crkvi, čak i da budu članice državnog saveta⁷. Ako su u pitanju „loše vesti” onda su to po pravilu nekrolozi značajnim ženama⁸ u kojima se ističu njihova dostignuća, što takođe spada pod žanr ženskog portreta. Što se tiče tekstova o skandinavskom društvu, jedan od retkih izuzetaka od ovog pravila „pozitivne

⁴ „Žene sudije u Švedskoj” (ŽP, 1928/4: 4), „Danska” (ŽP, 1933/6: 84).

⁵ „Prva finska žena – profesor univerziteta” (ŽP, 1931/7/8: 4).

⁶ „Još jedna pobeda” (ŽP, 1927/17: 3).

⁷ „Norveška” (ŽP, 1934/4: 48).

⁸ „Nina Bangova” (ŽP, 1928/11: 4), „Agnes Branting” (1930/9/10: 4), „Ingeborg Walin” (1936/4/6: 48).

propagande” jeste tekst „Borba protivu žena” (ŽP, 1931/1/2: 4) u kom se izveštava o formiranju partije nacionalnih socijalista u Danskoj, koja se zalaže za isključenje žena iz političkog života i postavlja se pitanje na kakvu će reakciju program ove partije naići kod danskih žena.

Tekstovi o skandinavskoj književnosti

Skandinavska književnost tematizovana je u ukupno 24 teksta, od čega je 5 posvećeno Sigrid Undset, po 4 Ani Šarlotti Lefler i Elen Kej, po 3 Selmi Lagerlef i Karin Mihaelis, 2 Henriku Ibzenu i po 1 Knutu Hamsunu, Georgu Brandesu i Peteru Nansenu. Od svih navedenih tekstova, samo u slučaju švedske spisateljice Ane Šarlote Lefler imamo prevod nekog njenog teksta. Taj prevod izašao je u 4 nastavka pod naslovom „Sonja Kovaljevska: u prilog biografiji Sonje Kovaljevske” (ŽP, 1922/11/12: 335–344, 1923/2: 65/70, 1923/4: 178–180, 1923/5: 213/216) i u pitanju je prevod odlomka njene biografije ruske matematičarke Sonje Kovaljevske, koja je jedan deo svog života provela u Švedskoj i tamo postala prva žena univerzitetski profesor. Začudo, iako je prevodilac Desanka Cvetković prvi nastavak prevoda opremila informativnim uvodom o značaju Sonje Kovaljevske, nijedan od navedena četiri broja časopisa nije opremljen nikakvim biobibliografskim podacima o Ani Šarlotti Lefler, koja je, poput svoje junakinje, bila značajna figura ženskog pokreta u Švedskoj, što ukazuje na to da je urednicama i u ovom usamljenom slučaju gde imamo prevod teksta neke autorke društvena i feministička tematika bila daleko važnija od same autorke i njenog književnog stvaralaštva, pa čak i društvenog angažmana. Svi ostali tekstovi o skandinavskoj književnosti su tekstovi o navedenim spisateljicama i piscima i u većini tekstova fokus je na značaju književnog i društvenog delanja tih autorki i autora za žensku borbu i žensko pitanje. To je sasvim u skladu sa uređivačkom politikom časopisa, gde se čini da su „urednice (...) više držale do tumačenja i analize književnih dela, kao i do biografija književnica ili njihovih nekrologa, nego do književnih priloga” (Milinković/Svirčev, 2019: 19–20), tj. čini se da je funkcija retkih književnih tekstova i tumačenja i prikaza književnih dela pre svega kontekstualizacija i problematizacija unutar društvenih i feminističkih pitanja.

Čak i letimičnim pogledom na gore navedenu distribuciju tekstova o književnosti po autorima odmah se uviđa da je autorkama dato mnogo više prostora nego autorima, što naravno nije začuđujuće budući da se časopis *Ženski pokret* fokusirao na žensku književnost i feminističku kritiku. Čak i kada nisu bili proizvod ženskog autorstva književni prilozi su „tematizovali žensko iskustvo i problematizovali pitanja koja se tiču ženske osećajnosti, telesnosti, seksualnosti, a zatim i pitanja braka i prostitucije, o čemu se intenzivno raspravljalo i na neknjiževnim stranicama časopisa” (Milinković/Svirčev, 2019: 20).

Tekstovi o Henriku Ibzenu spadaju u duže tekstove o skandinavskoj književnosti i u oba je fokus na piščevim feminističkim stavovima i analizi ženskih likova u njegovim dramama. U tekstu pod nazivom „Nora – Ibsen” (ŽP, 1921/7/8: 263–266) autorka Nada Jovanović daje prikaz prvog objavljenog celovitog prevoda pomenute drame Henrika Ibzena pod naslovom *Nora: pozorišna igra u tri čina* koja je u prevodu Milana Ševića izašla 1891. u Beogradu⁹ (Kristensen, 2014: 247). Autorka prikaza se pita zašto je Nora iz *Lutkinog doma* dosad tumačena drugačije od onoga što je „ona doista”¹⁰, a po mišljenju autorke teksta ona zapravo želi da bude slobodna i samostalna, a ne lutka svoga muža, te zaključuje da „većega feministe nisu imale žene u muškarcu od Ibsena” (ŽP, 1921/7/8: 266). U tekstu „Ibzen kao propagator feminizma” (ŽP, 1926/3: 65–68) Alojzija Štebi, koja je delovala i kao urednica časopisa, fokusira se na žensko pitanje u nizu Ibzenovih drama i identifikuje norvešku spisateljicu Kamilu Kolet¹¹ kao značajnu inspiraciju za Ibzenovo bavljenje problemima žena, i to dokumentuje izvodom iz jednog Ibzenovog pisma Kamili Kolet, da bi zatim dala pregled nekoliko Ibzenovih ženskih likova pronalazeći u svima njima težnju za slobodom i istinom, nekad ostvarenu a nekad neostvarenu u dramama.

Još jednom značajnom skandinavskom „feministi među muškarcima”, danskom kritičaru Georgu Brandesu, posvećen je tekst Jelke Perić „Brandes o ženskom pitanju” (ŽP, 1927/5: 2–3) u kom se navodi da je on preveo delo *Podređeni položaj žene* Džona Stjuarta Mila i time postao začetnik modernog ženskog pokreta u Danskoj, da bi se zatim dalo nekoliko izvoda iz njegove autobiografije koji se tiču pitanja braka i dvostrukog građanskog morala, što je u Skandinaviji poslednjih decenija 19. v. bila goruća tema i građanskog realizma i uzavrelih društvenih debata na čijem je čelu stajao upravo Georg Brandes. Iako u samom tekstu to nije naglašeno valja napomenuti da je Brandes preminuo par meseci pre objavljivanja teksta, tako da je i ovaj tekst neka vrsta nekrologa–portreta.

⁹ Ova drama, koja je premijerno izvedena u Kopenhagenu 1879, u Beogradu je svoju prvu izvedbu imala 1889. u Narodnom pozorištu. I za beogradsku praiizvedbu i za gore navedeni prevod korišćen je nemački međuprevod pod naslovom *Nora: Schauspiel in drei Aufzügen* (Kristensen, 2014: 247), koji je srpski prevodilac koristio sa piščevim dopuštenjem.

¹⁰ Moguće je da se autorkina začuđenost odnosi i na alternativni završetak drame u kojem Nora ne napušta dom i porodicu, a koji se u prvim godinama po izlasku drame ustalio u postavkama ove drame u Nemačkoj. Ibzena je naime odmah po izlasku drame na nemačkom njegov nemački prevodilac Vilhelm Lange obavestio da strahuje da će se pojaviti takav alternativni završetak i da će se mnoga severnonemačka pozorišta opredeliti upravo za pomenuti rasplet. Iako je to smatrao „varvarskim nasiljem”, zbog tadašnjih pravnih ograničenja Ibzen takve vrste izmena nije mogao da spreči te je „za slučaj nužde” napisao i svom nemačkom prevodiocu poslao alternativni završetak obrazlažući svoj potez time da ako već nema načina da izmene spreči barem želi da se osigura da one poteknu iz njegovog pera.

¹¹ Književnica Kamila Kolet (1813–1895) smatra se jednom od prvih norveških feministkinja. Njen najpoznatiji roman iz 1854–55. *Amtmandens døtre* [*Kćeri oblasnog načelnika*] prvi je norveški roman u kom se kritički razmatra pozicija žene.

U ovaj model pisanja o skandinavskim piscima ne uklapaju se tekstovi posvećeni Knutu Hamsunu i danas skoro nepoznatom piscu Peteru Nansenu. Značajnom norveškom piscu Knutu Hamsunu posvećen je samo tekst „Knut Hamsun: *Viktorija*” (ŽP, 1921/9/10: 336) iako su se do trenutka objavljivanja teksta pojavili prevodi nekoliko njegovih dela¹². U tom tekstu se u rubrici „Nove knjige” publici preporučuje roman *Viktorija* bez smeštanja u bilo kakav feministički kontekst, što i nije začuđujuće jer on nije pripadao feminističkom pokretu. Sličan je slučaj i Petera Nansena za čiji roman *Marija: knjiga ljubavi* Milica Kostić Selem u tekstu „Prikazi knjiga” u rubrici „Književne beleške” piše da je to „sentimentalna knjižica”, „ljupka za šiparice” i da će „radosno rasplakati mnoge koji očekuju srećnu ljubav” (ŽP, 1923/2:96).

Selmi Lagerlef, koja je dosta prevedena i čitana u međuratnoj Jugoslaviji¹³, posvećena su tri teksta, od kojih ćemo ovde spomenuti dva koji se mogu podvesti pod žanr biografskog portreta. Tekst „Lagerlef – prva žena odlikovana Nobelovom nagradom” (ŽP, 1923/5: 211–213) preveden je sa francuskog i u pitanju je biografski portret u kojem se pri kraju teksta autorka povezuje sa feminizmom. Tekst „70 godišnjica Selme Lagerlöf” (ŽP, 1928/18: 3) napisan je povodom njenog 70. rođendana i u njemu se ponovo podseća da je ona prva žena dobitnica Nobelove nagrade, a takođe se navodi i da je prva žena članica Švedske akademije nauka. U njemu se takođe navodi da je pažnju književne i šire javnosti privukla tek kad je Georg Brandes objavio pozitivnu kritiku njene knjige *Gesta Berling*, što je posebno zanimljivo iz perspektive odnosa moći i uticaja u društvu i u kulturi.

Karin Mihaelis¹⁴ i Sigrid Undset¹⁵, autorkama koje su takođe dosta prevedene i čitane u međuratnom periodu u Jugoslaviji, posvećeno je po nekoliko kraćih tekstova. *Ženski pokret* tako u tekstu „Nobelova nagrada za literaturu – ženi” (ŽP, 1928/18: 3) obaveštava da je Sigrid Undset još jedna žena dobitnica Nobelove nagrade za književnost, ističući da je prvo pisala o modernoj ženi da bi kasnije prešla na istorijske sižee. Njoj i njenim delima posvećena su još četiri teksta, od kojih se tri nalaze u rubrici „Beleške”, i u kojima se Undsetova hvali kao

¹² Rajić (2008) do 1921. navodi sledeća objavljena prevode Hamsunovih dela: *Viktorija : povijest jedne ljubavi* (1913), *Pan : iz zapisaka poručnika Thomasa Glahna* (1917), *Glad* (1919?), *Roza : roman* (1919), *Sanjalo : pripovetka* (1919), *Urednik Lynge : roman jednog čovjeka* (1919), *Žrtve ljubavi : pripovetke* (1919 i *Ulična revolucija ; Osvajač ; Priviđenje* (1920?).

¹³ Rajić (2008) navodi sledeća prva izdanja prevoda dela Selme Lagerlef u međuratnom periodu: *Blago gospodina Arnea* (1917), *Pastorovo zlato : roman lijepo djevojke* (1917) *Čuda Antihrista* (1922), *Dijete Betlehemske* (1928), *Legende o Hristu* (1930), *Pod vlašću duhova* (1932) i *Priča o malom Hristu* (1932?).

¹⁴ Rajić (2008) navodi sledeća sledeća prva izdanja prevoda dela Karin Mihaelis u međuratnom periodu: *Opasne godine : dnevnik jedne žene* (1912), *Izvan tijela* (1923) i *Sedam sestara* (1927) i *Bibi : doživljaji jedne devojčice* (1938).

¹⁵ Rajić (2008) navodi sledeća sledeća izdanja prevoda dela Sigrid Undset u međuratnom periodu: *Simonsen : pripovetka* (1930), *Materinstva : roman* (1932?), *Proljeće* (1933), *Sveta Anđela Merici* (1935) i *Venac* (1939).

dobra umetnica, majka i domaćica¹⁶, žena posvećena humanitarnom radu do te mere da je novčani deo Nobelove nagrade razdelila „humantarnim legatima”¹⁷ i izveštava se da je postala predsednica norveškog udruženja književnika¹⁸, što svedoči o percepciji njene izuzetne uspešnosti u svim domenima delovanja moderne žene koji su se u okviru ženskog pokreta smatrali važnim. O Karin Mihaelis možemo čitati u tri teksta, u kojima se izveštava o njenim posetama, predavanjima i druženjima sa članicama udruženja u Zagrebu i Beogradu. U pitanju su tekstovi „Karin Mihaelis u Zagrebu” (ŽP, 1927/4: 4), „Predavanje Karin Mihaelis – Predavanja održana 8. i 16. februara 1928. u Beogradu (ŽP, 1928/4: 3) i „Karin Mihaelis u Ženskom klubu u Beogradu (ŽP, 1928/4: 4). Pored očiglednog direktnog kontakta članica *Ženskog pokreta* sa ovom danskom književnicom, u tim tekstovima možemo pročitati da je držala predavanja o ljubavi, braku i razvodu, poziciji žene u Danskoj, da adresira problem dvostrukog seksualnog morala, da se zalaže za razvod braka pre nego za očuvanje lošeg braka i da putuje radi propagiranja ideje o osnivanju društva za osiguranje ženske dece prilikom eventualnog razvoda ili udovištva, što su u velikoj meri teme koje se mogu naći i u njenom stvaralaštvu. Važno je napomenuti i da je poseta Karin Mihaelis Zagrebu i Beogradu jedno od retkih svedočanstava o direktnim vezama između žena iz Skandinavije i članica *Ženskog pokreta* na stranicama ovog časopisa. O njenim vezama sa jugoslovenskim *Ženskim pokretom* govori i činjenica da se na svojim predavanjima zalagala za žensko pravo glasa u Jugoslaviji¹⁹.

Posebno mesto u *Ženskom pokretu* zauzimaju tekstovi o uticajnoj švedskoj književnici i feministkinji Elen Kej²⁰. Njoj su posvećena čak četiri duža teksta, od kojih je dva napisala jedna od urednica Alojzija Štebi, a druga dva Smiljana Antunović-Mikačić. U portretu–nekrologu „Elen Key: (1849–1926)” (ŽP, 1926/5: 147–151) Alojzija Štebi u red značajnih skandinavskih pisaca originalnih po svom shvatanju društvenih problema uz Ibzena, Bjernsona, Strindberga i Brandesa svrstava i Elen Kej. Ona spominje i Selmu Lagerlef, ali nju naziva konzervativnom, te tako otvara prostor za diskusiju sa uobičajenim pozitivnim vrednovanjem te švedske spisateljice u *Ženskom pokretu*, što je polemička praksa koja se u ovom časopisu negovala i podsticala. Alojzija Štebi ističe značaj Elen Kej za feministički pokret, ali navodi i njene specifične stavove o značaju materinstva koji su je udaljili od feministkinja. Smiljana Antunović-Mikačić kroz dva teksta, „O novom pokoljenju: misli vodilje Elen Kej o odgoju” (ŽP, 1929/7/8: 2–3) i „Savremene misli u staroj knjizi” (ŽP, 1933/1: 8–13), prilično

¹⁶ „Najveća žena-umetnica” (ŽP, 1929/4: 3).

¹⁷ „Jedan plemenit čin Sigrid Undset” (ŽP, 1929/3: 4).

¹⁸ „Sigrid Undset” (ŽP, 1936/4/6: 48).

¹⁹ „Predavanje Karin Mihaelis – Prevanja održana 8. i 16. februara 1928. u Beogradu (1928/4: 3)

²⁰ Rajić (2008) navodi sledeća izdanja prevoda dela Elen Kej u međuratnom periodu: *Mladi naraštaj* (1914), *O vaspitanju djeteta kod kuće* (1918), *Ljubav i etika* (1919), *Žensko pitanje* (1921) i *Ženski pokret* (1923).

iscrpno predstavlja ideje Elen Kej o značaju eugeničke²¹ i biološke važnosti roditelja, vaspitanja, majčinstva, škole, socijalnog staranja za duhovni i slobodni razvoj ljudi i društva²².

Treba napomenuti da se od 24 teksta o književnosti 7 može pronaći u rubrici „Beleške”, te možemo zaključiti da brojčana prevaga tekstova o društvu ne mora nužno podrazumevati i prevagu u tekstualnoj masi. Sa druge strane, analiza je pokazala da je fokus najvećeg dela tekstova o književnosti na društvenom angažmanu tekstova i njihovih autora i autorki, te se može zaključiti da su i ovi tekstovi u službi ostvarivanja ciljeva časopisa i pokreta.

Zaključno se može reći da je dosadašnji pregled takođe pokazao da je većina tekstova o Skandinaviji u *Ženskom pokretu* vrednosno pozitivna i da tekstovi o Skandinaviji većinom predstavljaju pozitivne primere i smernice na putu prosvetavanja žena i borbe za njihova prava. U velikom broju tekstova ističe se i opozicija razvijenih skandinavskih praksi u borbi za ostvarenje prava žena i aktuelne jugoslovenske situacije, te se u tom smislu primeri iz Skandinavije neretko ističu kao putokazi koji trasiraju pravce razvoja borbe za prava žena u različitim domenima (pravnom, ekonomskom, obrazovnom, bračnom, materinskom itd.). Tekstovi u kojima se izveštava o negativnim praksama i razvojem ženskog pitanja u Skandinaviji po pravilu nisu negativno konotirani već služe kao upozorenja na potencijalne zamke i probleme razvoja ženskog pitanja u Jugoslaviji u budućnosti, te su u tom smislu i oni u funkciji prosvetiteljskih ciljeva *Ženskog pokreta*. U taj prosvetiteljski diskurs uklapaju se i povremeni disonantni tonovi koji se javljaju po pitanju vrednovanja određenih ličnosti ili pojava, čime se otvara prostor za kritičko promišljanje i poziva na diskusiju. Kao primer toga možemo navesti istovremeno visoko vrednovanje ličnosti kao što su Selma Lagerlef i Elen Kej i otklon od njihovih određenih stavova koji su označeni kao konzervativni.

Imajući u vidu ciljeve časopisa i uređivačke prakse, a posebno česte polemike, teško je ne primetiti i prilično „glasno” odsustvo jednog čuvenog skandinavskog pisca na stranama *Ženskog pokreta*. U pitanju je Avgust Strindberg koji je u čitavom nizu svojih tekstova polemisao sa feminističkim stavovima i tekstovima svog vremena i time pobuđivao veliku pozornost skandinavske javnosti i feminističke kontrajavnosti sa kojima su članice *Ženskog pokreta* očigledno bile u bliskim i direktnim kontaktima.

U periodu izlaženja *Ženskog pokreta* Strindberg se već uveliko prevodi i igra, i o njemu se piše u drugim časopisima²³. Imajući u vidu prostor koji

²¹ Pored ovog teksta, eugenika se u *Ženskom pokretu* u još par navrata spominje u pozitivnom kontekstu u tekstovima o Skandinaviji. U podužim tekstovima „Žene u Danskoj” (ŽP, 1927/3: 3) i *Zakonom dozvoljena sterilizacija u Danskoj* (ŽP, 1930/1/2: 2) javno propagiranje eugenike se ocenjuje kao „interesantno”, tj. pozdravlja se mogućnost eugeničke kontrole u Danskoj.

²² Za detaljnu analizu tekstova o Elen Kej u časopisu *Ženski pokret* v. Maksimović (2021.)

²³ U *Srpskom književnom glasniku* je u periodu 1922–1928. Izašlo pet tekstova o Strindbergu.

je u ovom časopisu posvećen Ibzenu, i posebno njegovoj drami *Lutkin dom*, zanimljivo je da se nijedna od urednica ili saradnica nije osvrnula na Strindbergovu zbirku pripovedaka *Brakovi* koja je izdata u Zagrebu 1926, a u kojoj je jedna od pripovedaka direktna polemika sa ovom Ibzenovom dramom. Nijedan tekst nije posvećen ni dramama *Gospođica Julija* i *Otac*²⁴ koje su, između ostalog, čuvene i po svojim kontroverznim stavovima o ženama. Sve to nas navodi da se zapitamo da li su urednice i saradnice *Ženskog pokreta* možda svesno zaobilazile skandinavske teme, pisce i dela koji po njihovom sudu ne bi doprineli prosvjećivanju žene i zaštiti njenih prava?

Literatura

- Kristensen, S. (2014). *O izvođenju Ibzenovih dela* (pogovor). U H. Ibzen. *Izabrane drame II*. 243–248. Beograd: Geopoetika
- Maksimović, B. (2021). *Recepcija ideja švedske feministkinje Elen Kej u časopisu „Ženski pokret“ (1920–1938)*. U J. Milinković/Ž. Svirčev (ur.). *Ženski pokret (1920–1938): zbornik radova*. 407–419. Beograd: Institut za književnost i umetnost
- Malešević, M. (2007). „*Ženski pokret*“ – *feminističko glasilo između dva svetska rata*. U M. Malešević. *Žensko*. 9–40. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Milinković, J./Svirčev, Ž. (2019). „*Ženski pokret*“ (1920–1938): *Politika teksta i konteksta* (predgovor). U J. Poljak/O. Ivanova. *Ženski pokret (1920–1938): bibliografija*. 7–28. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Rajić, Lj. (2008). *Skandinavski knjiga u prevodu na srpskohrvatski jezik: I Monografije i brošure. Građa za bibliografiju*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije : Službeni glasnik
- Бараћ, С. (2015). *Часопис „Женски покрет“ (1920-1938): ограничења и прекорачења радикалног грађанског феминизма. У Феминистичка (контра)јавност: Жанр женског портрета у српској периодици (1920–1941)*. 131–163. Београд: Институт за књижевност и уметност
- [Barać, S. (2015). *Časopis „Ženski pokret“ (1920–1938): ograničenja i prekoračenja radikalnog građanskog feminizma. U Feministička (kontra)javnost: Žanr ženskog portreta u srpskoj periodici (1920-1941)*. 131-163. Beograd: Institut za književnost i umetnost]

Izvori

Ženski pokret, (1920–1938). Beograd.

²⁴*Gospođica Julija* izdata je 1922. u Beogradu, a *Otac* 1921. u Zagrebu (Rajić, 2008.)

**IMAGE OF SCANDINAVIAN SOCIETY AND RECEPTION OF SCANDINAVIA
IN THE MAGAZINE *WOMEN'S MOVEMENT* (1920–1938)**

S u m m a r y

In the magazine *Women's Movement* (1920–1938), the newsletter of the Society for the Enlightenment of Women and the Protection of Her Rights, a considerable number of texts were published about Scandinavia, a region that is traditionally considered one of the spearheads of the struggle for women's rights. These texts can be roughly divided into texts about Scandinavian literary life and texts about Scandinavian society, and within those two main groups they can further be systematized into smaller subgroups according to thematic and formal criteria.

In this paper, those texts will first be systematized in order to examine which aspects of Scandinavian literary, cultural, social and political life aroused the most attention in the magazine *Women's Movement*, and indicate in what possible correlation they are with the magazine's proclaimed goals and, finally, in order to verify the initial assumption that the reception of Scandinavia in the Women's Movement was mostly positive in value, i.e. that the texts about Scandinavia mostly represent positive examples and guidelines of women's enlightenment and the fight for women's rights.

Although *Women's Movement* was certainly not primarily a literary magazine, in it, as already mentioned, one can find a considerable number of texts about Scandinavian literary life, and therefore special attention will be paid to that group of texts in order to investigate which works, topics, male and female writers were particularly interesting and relevant to the contributors of the magazine.

Key words: Scandinavia, Scandinavian literature, reception, women's magazine, *Women's Movement*